

המנון לשמחה

אריסטו אמר כי בעיני רוב רובם של בני האדם, האושר הוא "הטוב שאליו שואף הכול"¹. אך ספק אם בראש פירמידת המאוויים היהודית עומד דווקא האושר. אמנם, הוא ממוקם בה בדירוג מכובד. "אשרי" – מלשון אושר – היא המילה הראשונה בספר תהילים. את התפילה המכונה 'אשרי' אנו אומרים שלוש פעמים ביום. אנו יכולים בהחלט לאמץ את הפסוק בהכרזת העצמאות האמריקנית המונה בין הזכויות הבלתי ניתנות להכחשה של האדם את החיים, את החירות ואת רדיפת האושר.

ועדיין, האושר איננו הערך המרכזי במקרא. המילה "שמחה" מופיעה בו בשכיחות גבוהה יותר כמעט פי עשרה. השמחה היא מנושאי היסוד של ספר דברים. השורש שמ"ח מופיע רק פעם אחת בכל אחד מן החומשים האחרים, אך בספר דברים מזנקת חשיבותו והוא מופיע תריסר פעמים. השמחה עומדת במרכז חזונו של משה על החיים בארץ ישראל. שם יעבוד העם את ה' בשמחה.

בפרשתנו ממלאת השמחה תפקיד מפתח בשני הקשרים. הראשון הוא הבאת הביכורים למקדש. התורה מתארת את הטקס, ומסכמת: "וּשְׂמַחְתָּ בְּכָל הַטּוֹב אֲשֶׁר נָתַן לָךְ ה' אֱלֹהֶיךָ וּלְבִיתְךָ, אֲתָנָה וְהָלוּי וְהַגֵּר אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ" (דברים כו, יא).

שיג ושיח – הרב יונתן זקס

ההקשר השני שונה למדי – ומפליא. זוהי פרשת התוכחה. בתורה שתי פרשיות תוכחה המתארות קללות איומות העלולות לבוא על עם ישראל: בספר ויקרא (פרק כו, בפרשת בחוקותי) ובספר דברים (פרק כח, בפרשת כי תבוא). ההבדלים ביניהן ניכרים. בספר ויקרא נחתמות הקללות בזיק של תקווה; פרשת התוכחה בספר דברים, לעומת זאת, נחתמת באפלה קודרת. בספר ויקרא העם עוזב את התורה לגמרי. הוא הולך עם ה' "בְּקָרִי" – ביטוי שמובנו, על פי דעות שונות, מרדנות, איבה או בוז. לעומת זאת, הקללות המתוארות בספר דברים יכולו על העם פשוט "תַּחַת אֲשֶׁר לֹא עָבַדְתָּ אֶת ה' אֱלֹהֶיךָ בְּשִׂמְחָה וּבְטוֹב לֵבָב מְרַב כָּל" (כח, מז).

וזה מתמיה. נכון שטוב ונעים לחיות בשמחה. אך האם היעדר שמחה הוא חטא? ואפילו אם הוא חטא – האם יש בחטא זה כדי להסביר גורל מבהיל כזה המתואר בפרשיית התוכחה? למה מתכוונת התורה כשהיא מייחסת אסון לאומי להיעדר שמחה? כדי להשיב על שאלות אלו, עלינו להבין תחילה את ההבדל בין אושר לבין שמחה. הנה כך מתאר מזמור א בתהלים את חייו של האדם המאושר:

אֲשֶׁרִי הָאִישׁ אֲשֶׁר לֹא הָלַךְ בְּעֶצְת רָשָׁעִים, וּבְדַרְךָ חָטָאִים לֹא עָמַד, וּבְמוֹשָׁב לִצִּים לֹא יָשָׁב, כִּי אִם בְּתוֹרַת ה' חָפְצוֹ וּבְתוֹרָתוֹ יִהְיֶה יוֹמָם וָלַיְלָה. וְהָיָה כָּעֵץ שֶׁתּוֹלַע עַל פִּלְגֵי מַיִם אֲשֶׁר פִּרְיוֹ יִתֵּן בְּעֵתוֹ וְעֵלְהוּ לֹא יָבוֹל וְכָל אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה יִצְלִיחַ. (תהלים א, א-ג)

אלה הם חיים שלווים וברוכים, הניתנים למי שחי על פי התורה. כמו עץ, לחיים אלה יש שורשים. הם אינם נידפים בכל רוח מצויה. אנשים מאושרים נהנים מיציבות ונותנים פרחים ופירות.

אך כל מאפייני האושר נוגעים לחייו של היחיד. האושר הוא מצב תודעתי וקיומי של הפרט.

לעומת זאת, השמחה כתורה איננה אף פעם עניינו של היחיד. היא תמיד נחלקת עם הזולת. בשנה הראשונה לנישואיו גבר אינו נשלח לשדה הקרב כדי שיישאר בבית "וְשִׁמַּח אֶת אִשְׁתּוֹ אֲשֶׁר לָקַח" (דברים כד, ה). את כל העולות והזבחים, המעשרות והתרומות והנדבות, יש להביא אל המקדש המרכזי – "וְאָכַלְתֶּם שֶׁם לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכָל מַשְׁלַח יְדְכֶם אֹתָם וּבְחִיכֶם אֲשֶׁר בִּרְכָּךְ ה' אֱ-לֹהֵיךְ" (יב, ז). חגי ישראל המתוארים בספר דברים הם ימי שמחה, מפני שהם מספקים הזדמנות לחגיגה משותפת: "וּשְׂמַחְתָּ לִפְנֵי ה' אֱ-לֹהֵיךְ – אֶתָּה וּבִנְךָ וּבִתְּךָ וְעַבְדְּךָ וַאֲמָתְךָ וְהַלְוִי אֲשֶׁר בְּשַׁעְרֶיךָ וְהַגֵּר וְהִיתוֹם וְהָאֲלֻמָּנָה אֲשֶׁר בְּקִרְבְּךָ בְּמָקוֹם" (טז, יא). שמחה היא חדרוה משותפת. אין חווים אותה ביחידות.

אושר הוא גישה לחיים כמכלול – ואילו השמחה חיה את הרגע. הסופר ג' ד' סלינגר אמר פעם כי האושר הוא מוצק – והשמחה נוזלית. אדם רודף אחר האושר, לא אחר השמחה. השמחה היא שמגלה אותו. היא מתעוררת מתוך תחושה של חיבור לאנשים אחרים או לאלוהים. השמחה והאושר אינם בני אותה מחלקה. השמחה היא רגש חברתי. היא הרוממות שאנו חשים בהתמזגנו עם אחרים. היא הגאולה מן הבדידות.

באופן פרדוקסלי, הספר הממוקד ביותר בשמחה, מכל ספרי המקרא, הוא דווקא זה הנחשב בדרך כלל למדוכך מכולם: ספר קהלת. קהלת ידוע לשמצה כאיש שהיה לו הכול ובכל זאת חשב שהכול הבל. כמעט ארבעים פעם מופיעה המילה "הבל" במגילה הזו, ומקובל לחשוב שמוֹכְנָה הוא שווא, חוסר משמעות, חוסר

טעם, שטות. אולם גם המילה "שמחה" מככבת במגילת קהלת. היא מופיעה בה 17 פעמים: כאמור, בכל התורה כולה גם יחד היא מופיעה פחות. בכל פעם שקהלת מהרהר בהבלותם של החיים, הוא חותם בהמנון לשמחה:

יִדְעָתִי כִּי אֵין טוֹב בָּם כִּי אִם לְשִׂמּוֹחַ וּלְעִשׂוֹת טוֹב
בְּחַיָּיו. (ג, יב)
וְרָאִיתִי כִּי אֵין טוֹב מֵאֲשֶׁר יִשְׂמַח הָאָדָם בְּמַעֲשָׁיו, כִּי
הוּא חָלָקוֹ. (ג, כב)
וְשִׁבְחָתִי אֲנִי אֶת הַשְׂמִיחָה, אֲשֶׁר אֵין טוֹב לָאָדָם תַּחַת
הַשָּׁמֶשׁ כִּי אִם לֶאֱכֹל וּלְשָׂתוֹת וּלְשִׂמּוֹחַ. (ח, טו)
כִּי אִם שְׁנַיִם הִרְבָּה יַחִיָּה הָאָדָם בְּכֻלָּם יִשְׂמַח. (יא, ח)

ספר קהלת נראה מסוכסך ומבולבל כל עוד אין עומדים על מובנה הנכון של המילה "הבל". ה"הבל" של קהלת איננו חוסר-טעם, חוסר-משמעות או שטות; זהו ההבל שאנו נושפים, האד. ההבל הוא נשימה קלה, נשימה שטוחה. ספר קהלת הוא הרהור מתמשך על מוסר. יהיו חיינו ארוכים ככל שיהיו, אנחנו יודעים שיום אחד נמות. חיינו הם רק מיקרו-שנייה בהיסטוריה של היקום. "דור הלך ודור בא והארץ לעולם עמדת" (קהלת א, ד). אנחנו חולפים כאד, כנשימה קלה. החיים קצרים ושכירים. כל ההבדל בין חי למת טמון בנשימה.

קהלת מוטרד מעובדה זו מפני שהיא מאיימת לשלול מהחיים את משמעותם. כולנו נמות בטרם נדע מהן ההשלכות ארוכות הטווח של מעשינו בעולם הזה. משה לא זכה להכניס את העם לארץ המובטחת. בניו לא עלו לגדולה כמוהו. אפילו הוא, גדול הנביאים, לא יכול היה לדעת שייזכר לאורך אלפי שנים כגדול מנהיגיו של עם ישראל. וינסנט ואן-גוך, להבדיל, הצליח

החשופים ללהט החמה, לצינת הלילה ולמטר השמיים. ובכל זאת אנו קוראים לחג הזה "זמן שמחתנו". שמחה זו היא חלק מהיות יהודי – וחלק לא קטן.

מכאן קביעתו של משה כי היכולת לשמוח היא הנותנת לעם ישראל את כוח העמידה שלו. בלעדיה לא נהיה חסינים מפני שפע הפגעים המפורטים בפרשת התוכחה. השמחה בצוותא מאחדת אותנו כעם; היא, והכרת הטוב והענווה הנובעות מההכרה כי לא כוחנו ועוצם ידינו עשו לנו את החיל הזה אלא ברכת ה'. רדיפת האושר עלולה להוביל לפרישה מהציבור, לכריחה מסיכונים ולאדישות כלפי ייסוריו של הזולת. לא כן השמחה. השמחה מחברת אותנו זה אל זה ואל הקב"ה. השמחה היא היכולת לראות את הטוב בחיים ולדעת שגם אם יהיה רע מחר, הנה היום אנחנו פה, תחת שמי ה', אורחיו שהזמין אל היקום שברא.

באחרית ימיו, כשהוא חירש זה עשרים שנה, הלחין בטהובן את הסימפוניה התשיעית שלו: משיאי המוזיקה בכל הזמנים. אינטואיציה טמירה הובילה אותו לתת בה מקום, באופן חסר תקדים בסוגת הסימפוניה, לקול האנושי. המילים שבחר היו מילות 'המנון לשמחה' מאת פרידריך שילר. אני חושב על היהדות כהמנון לשמחה. כמו בטהובן ידע עם ישראל סבל, בדידות, מצוקה ודחייה – אך תמיד היה בו האומץ הרתי לשמוח. עם היכול לחיות בביטחון מעורער ובכל זאת להרגיש שמחה הוא עם שלעולם לא ינוצח – כי רוחו אינה נשברת, ותקוותו עומדת לעד.

כל חייו למכור רק אחד מציוריו. איננו יודעים מה יורשינו יעשו במה שהשארנו להם. איננו יכולים לדעת איך ניוזכר, ואם ניוזכר בכלל. איך, אם כן, אפשר למצוא משמעות בחיים?

קהלת מוצא את המשמעות לא באושר אלא בשמחה – מפני שהשמחה שוכנת לא במחשבות על המחר, אלא בהכרת-הטוב של היום. אנחנו כאן; אנחנו חיים; אנחנו בין אנשים אחרים השותפים לתחושת העליצות שלנו. אנחנו חיים על אדמת האל, נהנים מברכתה, אוכלים מתבואתה המושקית בגשמי ה' ומבשילה תחת שמשו, נושמים את האוויר שהוא נופח בנו, חיים את החיים שהוא מחדש לנו בכל יום תמיד. ואכן, איננו יודעים מה יביא המחר בכנפיו; אכן, אנו מוקפים אויבים; אכן, אף פעם לא היה קל או בטוח להיות יהודי. אבל כשאנחנו מתמקדים ברגע, כשאנחנו מרשים לעצמנו לרקוד, לשיר ולהודות, כשאנו עושים דברים לשמם ולא על מנת לקבל פרס, כשאנו משתחררים מהנפרדות שלנו ונעשים קול במקהלת הקודש – או אז, שורה עלינו השמחה.

קירקגור כתב פעם: "כדי להתאבל צריך אומץ מוסרי; כדי לשמוח צריך אומץ דתי".² ההיסטוריה היהודית רוויה אסונות, ובכל זאת היהודים לא איבדו אף פעם את היכולת לשמוח, לחגוג בלב המאפליה, לשיר את שיר ה' גם על אדמת נכר. יש מדתות המזרח המבטיחות שלווה נפש למי שירגיל את עצמו להשלים עם המציאות. הפילוסוף אפיקורוס לימד את חסידיו לפרוש לפינה הפרטית הבטוחה, ולא ליטול את הסיכונים הכרוכים בנישואים או בפעילות ציבורית. אפשר למצוא היגיון בגישות הללו, אך היהדות איננה דת של השלמה, והעם היהודי אינו מן המתחמקים מאתגרי החיים. כל עוד לא נאבד את היכולת לשמוח נוכל לעמוד בכישלונות ובהפסדים. בחג הסוכות אנחנו יוצאים מהביטחון והנוחות של ביתנו וחיים בצריפים מטים לנפול

